

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

58, 59, 60, 61,
62, 63, 64, 65,

66, 67, 68, 69, 70,
71, 72, 73, 74, 75

2

L-85

2010

ՀԱՐԱՆ

082

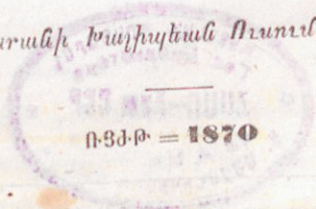
ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՑ ԳԻՏԵԼԵԱՅ.

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.

Ի ԹԷՌՈՂՈՍԻԱ,

Ի Տպարանի Խաչիպեան Ռառամեարանին.

ՌՅԺԹ = 1870

10

մեր գարուս հրաշալի մեծագործութեանց մէկը, այսինքն Սիւէզի պարանոցին բացուիլն ու անով Միջերկրականին եւ կարմիր ծովուն իրարու հետ խառնուիլը:

Եգիպտոսի աշխարհագրական ու պատմական հնութիւնները մեզի պատմողներուն առաջինն է մեծանուն յոյն պատմագիրը Երոզոտոս, որ Քրիստոսէ 300 տարիի չափ առաջ կապրէր, ու անձամբ ճանապարհորդութիւն արած էր Եգիպտոս. նորա պատմածներուն հաստատութիւն կուտան մինչեւ ցայսօր այն հնութիւններէն մնացած շէնքերն ու դանազան յիշատակները տեսնող ճամբորդները:

Եգիպտոսի երկիրը Ափրիկէի արեւելեան ծայրն է, հին ատենէն ի վեր պտղաբերութեամբը անուանի: Այս պտղաբերութեանը մի միայն պատճառ՝ նեղոս գետն է, — տաճկերէն նիլի միւսարեֆ, — որ եթովպիայ կամ Հապէշտանի լեռներէն կըրխի, ու երկրին մէջ տեղէն անցնելով՝ Միջերկրականը՝ այսինքն ձերմակ ծովը կ'իջար:

Եգիպտոս ամենեւին անձրեւ չիգար: Հապէշտանի լեռները ամիսներով անդադար եկած անձրեւներէն՝ նեղոսը կըբարձրանայ, ու երկու կողմի երկիրներն այնպէս կ'իջար որ ծով կ'առնայ, ու գեղերն ու քաղաքները մէկմէկ կ'զլինեցու պէս կերեւան ջրին երեսը:

Քարնան Ժամանակ՝ երբոր հունձքերը եղած վերջացած կ'լինին, նեղոսի անցած բոլոր հովիտը գունաթափ, ճաթրուած ու փոշոտ կերեւանայ: Ամառնային արեւադարձին ատենները, այսինքն յունիս ամսոյն առաջին

օրերուն՝ գետին ջրերը կոկոսին բարձրանալ, քիչ ատենէն կ'զլաորին, կարմիր գոյն մը կ'առնուն ու հետզհետէ կըբարձրանան՝ մինչեւ աշնանային գիշերահաւասարի օրերը, այսինքն մինչեւ սեպտեմբերի 10 կամ 11. այնուհետեւ կամաց կամաց կըբաշտին, եւ դեկտեմբերի մէջ նեղոսը բոլորովին իւր տեղը կ'առնայ՝ կեցած տեղերը ձգելով պարարտ սեւ ցեխ մը, որ ոչ փորուելու կարօտ է՝ ոչ հերկուելու, եւ միայն ցանք անելով վրան՝ ամէն տեսակ բոյս կըուսցընէ:

Եթէ ջուրը բաւական չբարձրանայ, արտերն ու գաշտերը կ'ցամքին կիւրճանան. իսկ եթէ չափէ գուրաբարձրանայ, նոյնպէս մեծամեծ վնասներ կ'պատճառէ:

Եգիպտոսի վերի կողմերը նեղ է, բայց քանի որ վար իջնայ՝ կ'լայնայ ու երկու գլխաւոր ճիւղեր բաժնուելով՝ եռանկիւնի երկիր մը կ'ձեւացընէ՝ Յունաց զլիտագիր Δ (տէլթա) գրին նման. անոր համար երկրին հին անունն ալ Տելթա կամ Փելթա է՝ նոր անունը Պակի:

Երոզոտոս Եգիպտոսի մէջ ճամբորդութիւն արած Ժամանակը արդէն կ'հիանայ եղեր այնտեղի հազարն հնութիւններուն վրայ: Քուրմերը, որ Եգիպտացուց քահանաներն ու իմաստուններն էին, կ'պատմեն եղեր թէ իրենց առաջին թագաւորն եղած է Մենէս, եւ անոր յաջորդեր են երեքհարիւր երեսուն թագաւոր, այն թագաւորաց վերջինը Մերիս՝ մեծ լիճ մը շիներ է՝ իւր անունովը Մերիտեան լիճ ասուած, որ նեղոսի բարձրացած Ժամանակը կ'ըցուէր ու քաշուած ատենը քովի երկիրները ջրելու կ'գործածուէր:

Եգիպտացւոց մէջ ամենէն աւելի պատիւ ունեցողները քուրմերն էին. անոնց կարգէն էին դատաւորները, բժիշկները, գիտունները, աստղաբաշխները, եւ թագաւորին խորհրդականները. թագաւորներն ալ սաստիկ ջերմեռանդ լինելով իրենց աստուածներուն՝ առանց քուրմերու խորհրդին գործ չէին տեսներ: — Զինուորական կարգը քուրմերէն վար էր. թագաւորներն անոնց մէջէն կը նտրուէին. զօրաց թիւը երբեմն մինչեւ 400 հազարի կհասնէր: — Երրորդ կարգի ժողովուրդը ամենէն շատւորն էր. անոր մէջ էին ամէն տեսակ արհեստաւորները, խանութպաններն ու վաճառականները: — Զորրորդ կարգին մէջ էին երկրագործներն ու հովիւները. բայց հովիւները անպատիւ էին Եգիպտացւոց մէջ, ու կուտուններէն ներս ոտք կոխելու հրաման չունէին: Ամէն տեսակ ուսում՝ եւ գիտութիւն քուրմերն ու թագաւորներն իրենց միայն պահէր էին, որպէս զի ժողովուրդը տգէտ մնալով՝ միշտ իրենց հնազանդ կենայ: Նոյն պատճառաւ չէին թողուր որ գրեցելը Եգիպտոս ոտք կոխեն, եւ կամ Եգիպտացիք օտար ազգաց հետ վաճառականութիւն անեն:

Եգիպտացւոց օրէնքներէն յայտնի է որ իրենց բարքը վարքը բարեկարգ էր, եւ գիտութիւնը մէջերնին ծաղկած: — Եթէ մէկը տեսնէր որ մեծ ճամբու վրայ աւազակները մարդ մը կզարնեն կամ կըկողպտեն, ու չաշխատէր անոր պոշտպանութիւն անելու, պատիժը մահ էր: Եթէ պաշտպանելու չափ ոյժ չունենար՝ պէտք էր գոնէ դատաւորներուն իմա-

ցրնէր. ապա թէ ոչ՝ կծեծէին զինքն ու երեք օր բանտ կզնէին, առանց հացի կձգէին: — Զրպարտութեամբ ուրիշի վրայ յանցանք ձգողը այն պատիժը կքաշէր՝ ինչ որ պիտի քաշէր զրպարտեալը՝ եթէ այն յանցանքին տէրը լինէր: — Ամէն մարդ պարտական էր յայտնել տէրութեան թէ իւր ապրուստը ինչէն է. եթէ սուտ ասէր, կամ հրաման չունեցած արհեստը բանեցընէր, պատիժը մահ էր:

Զարմանք է երոգոտոսին այս ասածները թէ Եգիպտացւոց կնիկմարդիկը առուտուր կանեն շուկան ու հրապարակներուն մէջ, իսկ Երիկմարդիկը տունը նստած ոտք կմանեն: Որդիք պարտական չեն իրենց ծնողքը հոգալու. այս պարտքը ազջիկ զաւակներունն է: Խմորը ոտքով կշաղուեն, շաղխը (շառուր) ձեռքով: Երիկմարդոց հազուատը երկուս է, կնիկմարդոցը մէկ:

Հին ատենը Եգիպտոս շատ մեծ առուտուրի տեղ էր. թէպէտ իրենք Եգիպտացիք ծովով ճանապարհորդութիւն չէին աներ, բայց ուրիշ հեռաւոր ազգաց նաւերովը Եգիպտացւոց ծովեզերքը լեցուն էր: Արհեստներն ու ձեռագործները շատ ծաղկած էին նոցա մէջ. Եգիպտացիք վերմակ (կորյակ), ծածկոցներ, կապերա (խալի) կգործէին՝ մինչեւ հարիւր կանգուն երկայնութեամբ. շատր ոսկի թէլերով ալ հիւսուած կլինէին: Եգիպտոսի բեհեզը (պիտիւննիւլը) անուանի էր. այն ժամանակի ամէն երկիրներու թագաւորներն ալ այն կհագնէին: Մինչեւ ցայժմ մնացած

պատկերներու վրայ կերեւան տեսակ տեսակ արհեստական գործիքներ ու երաժշտական նուագարաններ՝ որ շատ գեղեցիկ են :

Եգիպտացոց հաւատքը կուսակաշտութիւն էր. զանազան կուռքեր, այսինքն անուանի մարդկանց արձաններ, եւ մինչեւ անասուններ ալ կապաշտին. բայց կերեւնայ թէ գոնէ քուրմերը գիտէին որ ճշմարիտ Աստուած՝ մի միայն գերադոյն էակն է : Կուսուներու մէջ պաշտուած կուռքերուն գլխաւորներն էին Եօթը հաս, անոնց մէջ ալ անուանի էին Ոսիրիս եւ Իսիս. Ոսիրիսը արեւու եւ նեղոսի նշանն էր՝ իբրեւ երկրիս պտղաբերութեանը պատճառ, Իսիսը լուսնի եւ երկրիս : Անասուններուն մէջէն Եգիպտացոց պաշտածներն էին կատու, օձ, շուն, քաջահաւ ասուած թռչունը, եւ այլն. ուստի եթէ մէկը կամաւ ու գիտութեամբ այն կենդանիներէն մէկը սպաննէր, զինքը կմեռցընէին. եթէ իրենցմէ մէկը այն անասնոց մէկուն սատակը տեսնէր, քովը կանկ կառնէր ու բարձր ձայնով լալով ողբալով կհաստատէր՝ թէ ես մեռած գտայ այս կենդանին : Երողոտոս կասէ թէ կրակի ժամանակ Եգիպտացիք աւելի հոգ կքաշեն իրենց կատուներն ազատելու՝ քան թէ կրակը անցընելու. եթէ մէկուն տունը կատուն սատակի, տանտէրը կածիլէ իւր ընքուիններն ու գլխուն մազերը. սատկոցը անուշահոտ եղերով՝ մոմիա կշինէ ու կտանի պատուով կթաղէ Բուբաստիս քաղաքը : Կոկորդիլոս գազանը՝ որ նեղոս գետին մէջ կգտնուի՝ ամէն տեղ չեն պաշտեր, կասէ, այլ միայն տեղ տեղ :

Աստուծոյ պէս կապաշտին Եգիպտացիք նաեւ երկու եղ կամ ցուլ, որոց մէկը Մեմփիս քաղաքը կրկեւար, միւսը Հեղիուպոլիս քաղաքը. Մեմփիսինը կասուէր Ապիս, Հեղիուպոլիսը Մենիս. իշխանաւոր մարդիկ այն եզներուն կսպասաւորէին, կերակուր կուտային ու կլուանային զանոնք : Ապիսը պէտք էր սելինէր, ճակաին վրայ եռանկիւնի ճերմակ նշան պիտի ունենար, աջ կշտին վրայ լուսնաձեւ բիծ մը, եւ լեզուին վրայ բզեզի ձեւով ուռեցք մը : Կերեւի որ Իսրայէլացիք անապառին մէջ ոսկիէ հորթն որ պաշտեցին՝ Եգիպտացոց այս տեսակ կուսակաշտութեանը հետեւելով էր :

Իրենց կուռքերուն ցուլ կզոհէին. աղիքները գետը կձգէին, իսկ ներսի գին կլեցընէին հացով, չամիչով, մեղրով, թուզով ու հոտաւէտ եղերով, յետոյ ամբողջ ցուլը կայրէին :

Եգիպտացիք կհաւատային հոգւոյ անմահութեանը. ուստի տունը իրենց համար հիւրանոց կանուանէին, իսկ գերեզմանը՝ տուն յաւիտենական : Մէկը մեռածին պէս՝ մարմինը կմաքրէին, փորտուքն ու գլխուն մէջի ըզեղը կհանէին. կլուանային մարմինն ու բորակի (նադրուսի, կիւլեռչիլի) մէջ կդնէին. երբոր մարմինը բորակով ու մէկ ուրիշ անապական պահող հեղուկով մը լաւ կողորուէր, կլեցընէին ներսի գին անուշահոտ եղերով, բալասանով, ձիւթով, եւ այլն. յետոյ կպատէին ձեռքի չափ լայնք ունեցող երկայն կտաւով, խէժով կծեփէին, ու անոր վրայէն գածի (աչիի) մէջ թաթխած քթան կփաթ թէին, վրան կը-

նկարէին մեռելին կերպարանքը, շատ մը մեհենական աւսուած խորհրդաւոր գրուածքներով ալ կըարգարէին: Այս կերպով վաթիթուած մարմինը չափաւորապէս տաք ու հովթըփուկ անզ մը կղնէին՝ մինչեւ որ բուրովին չորնար. յետոյ կամփոփէին թուղի ծառէ շինուած մնատ: կի մը մէջ, այն ալ կըարգարէին գոյնզգոյն քաշուածքներով, փորուածքներով եւ ոսկեզօծ զարդերով, ու սնտուկը ստքի վրայ կըկեցընէին:

Մեռելը թաղելէն առաջ՝ անոր վրայ գառաստան կըկարէին. դատաւորները քննութիւն կանէին թէ արդեօք նա արգարութեամբ ու շէնքով շնորհքով անցուցեր է կեանքը. արդեօք մէկը չկայ որ ասէ թէ արժանի չէ այս մարդը ըստ հին սովորութեան թաղում ընդունելու: Եթէ վրան գանգատ ունեցող մը չգտնուէր, ազգահաններն անոր գովասանքները տալով՝ թաղման հանգէսը կկատարէին, ու կտանէին շատը վերին եգիպտոսի այրերուն մէջ կղնէին՝ իրարմէ աւելի կամ պակաս զարգարանքներով ու պատկերներով զարգարելով այն այրերուն պատերը, ու մասիաները անոնց խորովներուն մէջ կայնեցընելով: Եւրոպացիք ու նաեւ այժմու տեղացիք այնպիսի այրեր շատ բացեր են, ու շատ մտիաներ Եւրոպայի թանգարաններուն մէջ զգուշութեամբ կպահուին. բայց ո՞ գիտէ որքան հազարներ ալ կան որ մինչեւ ցայժմ գեանին տակը թաղուած մնացեր են:

Թէպէտ հին ատենի ամէն ազգերն ալ կնայէին որ իրենց շէնքերը ոչ թէ քանի մը հարիւր տարի, այլ հազարաւոր տարիներ գիմանան, բայց եգիպտացիք

կարծեա թէ ամենէն աւելի փոյթ ունէին այս բանիս, ու կուղէին որ իրենց շէնքերը յաւիտենական բաներ լինին:

Նեղոսին լայն տեղերէն մէկուն մէջ Փիլէ անունով կղզի մը կայ. այն կղզւոյն վրայ շինուած է Ոսիբիսի կռատունը, յորում շինուած է եղեր նաեւ նորա գերեզմանը: Եւրոպացի ճանապարհորդները կհիանան այն կռատան ու անոր քովի շէնքերուն մեծութեանը, ամրութեանը, կարգէ գուրս ձեւերուն, զարդերուն, սիւներուն, կոթողներուն, արձաններուն վրայ, ու նկարագրելէն չեն կշտանար: Բոլոր շէնքերն ալ ճերմակ ամուր քարէ են, եւ այն քարերը հեռաւոր տեղերէ բերուած պիտի լինին. բուն կղզին կարմիր կրանիթ ասուած պինդ քարէն է, որ շատ յարմար է շէնքի ու ամէն տեսակ փորուածքներու:

Եւրոպացիք երկար ժամանակ հնարքը չէին գրաներ կարգալու այն մեհենակրակ կամ արապրոչ (երօղիփ) ասուած գրուածքները, որով լեցուն են եգիպտոսի հնութիւնները, եւ շատը այլ եւ այլ բաներու ձեւեր ու պատկերներ են: Նախդէոն Պոնափաութէին եգիպտոսի տիրապետած ժամանակը քար մը գտնուեցաւ Ռոզէթթա կամ Ռաշիա քաղաքը, որոյ վրայ երեք տեսակ գրուածք կար. մէկը եգիպտացուց գրերով, մէկը Բաբելացուց եւ միւսը Յունաց: Յունարէն գրուածքին խօսքերէն իմացուեցաւ որ Պտղոմէոս Ե. պիլիան թագաւորին իններորդ տարին՝ եգիպտացուց քուրմերը ինչ պատիւներ որ արեր են իրեն՝ գրուածքը անոնց յիշատակն է. յունարենին հետ բաղգա-

տեցին միւս երկու գրուածքներն ալ ու հասկըցան թէ ինչպէս կարգալու է եղեր զանոնք. իմացան որ մեհենական գրերուն մէջ հասարակ տառեր ալ կան, ամբողջ իմաստներ ալ՝ մէկմէկ ձեւերով բացատրուած: Ասոնց կարգացմունքը Շամփոլիոն գաղղիացին գտաւ առաջ մեծ աշխատանքով, յետոյ Անգղիացիք կատարելագործեցին. բայց ընդհանրապէս այն գրուածքներուն կարգացմունքէն մեծ շահ մը չտեսնուեցաւ պատմական յիշատակներու համար. վասն զի գրեթէ ամէնն ալ ազօթական խօսքեր են, երբեմին ալ քուրմերու եւ թագաւորներու շարքով անուններ:

Եգիպտոսի վերի երկիրները նեղոսին երկու կողմը տարածուած են Թերէ քաղաքին աւերակները: Այս դարմանալի քաղաքին քանդուածը երկուհազար տարիէն աւելի է: Ամենէն առաջ աչքի երեւցողը ձիարձակարանն է, որ է ար մեյսանը, երկայնութիւնը 75 հազար սոնաչափ, այսինքն 20 վերսթէն աւելի, լայնութիւնը 3 հազար սոնաչափ, պատերը աղիւսէ: Քաղաքին պարսպին հաստութիւնն էր վաթսուն սոնաչափ, եւ 100 հատ գուռ ունէր, անոր համար հին ասենք Հարխարաուն Թերէ կասուէր: Նեղոսի ձախ կողմը, այժմու Մէտինէթ-Ապու ասուած գեղին քով կեցած են Սեսոսար թագաւորին պալատը, քանի մը կառատուններ եւ ուրիշ շէնքեր, ամէնն ալ աւերակ: Սեսոսարի պալատը երեք դաւիթ կամ բակ ունի, որոց երկուքին չորս բոլորը սիւնազարդ կամարներ կան: Շէնքին պատերը, առէքներն ու սիւները ծած-

կուած են եգիպտական նշանագրերով՝ որ Սեսոսարի քաջութիւնները կպատմեն, եւ նորա պատկերներովը: Քաղաւորը ամէն տեղ նկարուած է հսկայածեւ կերպարանքով, երբեմն պատերազմական կառքի մէջ նստած, երբեմն ռաքի վրայ կեցած, եւ երբեմն այնպէս ձեւացուցած որ կառքին մէջէն՝ լայնալիճ աղեղէն սոսկալի նետեր արձըկելով՝ ահագին ջարդեր կուտայ թշնամեաց, եւ նոքա փախչող փախչողի կլինին: Յամաքային պատերազմի պատկերներէն կերելի որ թշնամիները պարսիկ են. Տովայիներուն մէջ տեսնուածները հնդիկներու կնամանին, գուցէ Տիւրացիք ու Սիգոնացիք լինին. երբեմն շրեաներ ալ կերեւան: Շէնքը Քրիստոսէ 1700 տարի առաջ շինուած կկարծուի:

Թերէին մէջ Սեսոսարի պալատէն ալ մեծ ու փառաւոր է եղեր Մեմնոսի պալատը, բայց ափսոս որ այժմ բոլորովին աւերակ է. վասն զի նեղոսի ջրերէն կամաց կամաց կործաներ՝ հիմնայատակ եղեր է. միայն երկու հատ արձան մնացեր է, որ ձեւացած են մէկմէկ պատուանդանի վրայ ծնկի վրայ նստած, ու ձեռքերնին ծնկուրներուն գրած: Ասոնցմէ մէկուն՝ որ արձան Մեմնոսի կասուէր՝ բարձրութիւնն է եղեր, պատուանդանովը մէկտեղ, 64 սոնաչափ. Հին ասենք կասէին թէ այս արձանը ամէն առաւօտ երբ արիւր կծագի՝ զարմանալի ձայներ կհանէ. այն ձայները առաջ հանդարտ կսկսին, յետոյ շուտ մը կաստականան ու վերջապէս այնքան ուժով կհնչեն որ մինչեւ հեռաւոր տեղեր կըլսուին կղեր: Պարսից կլրսոս թա-

գաւորին որդին Կամբիւս՝ երբոր տիրեց Եգիպտոսի, հրամայեց կասեն որ Մեմնոնի արձանը քանդուի, որպէս զի իմացուի թէ արդեօք մէջը տեղ մը կայ որ քուրմերը հօն պահուըտելով՝ այն ձայները կհանեն. բայց այնպիսի բան չգտաւ: Մեմնոնի արձանին քով ուրիշ անոր նման ահագին արձաններ շատ կան: Ոսիմանդ թագաւորին գերեզմանին քովը Ոսիրիտի արձաններ կան եղեր 16 հատ, ամէն մէկը 29 ոտնաչափ բարձրութեամբ. Ոսիմանգի արձանն ալ վարդագոյն կրանիթէ, բարձրութիւնը 53 ոտնաչափ, միակտուր քարէ փորած. ու հայելիի պէս մաքուր կօկուած. Կամբիւս այն ալ կործանել տուեր է:

Թերէի շրջակայքը ահագին անապատ է՝ աւերակներով, թուփերով ու մացառներով ծածկուած: Քառնաք աստած տեղւոյն կառասան աւերակները կցուցընեն որ խելքէ դուրս մեծութեամբ հոյակապ շէնք է եղեր: Տասուերկու կողմէ կմանեն եղեր այն տաճարը, ամէն մէկ կողմերը կամ մուտքերը զանազան գաւիթներով ու վիթխարի սիւներով: Գաւիթներուն մէկը ամբողջ կրանիթ քարէ շինուած է եւ ամենագեղեցիկ դրուածքներով զարդարուած: Բուն տաճարը ահագին դահլիճ մի է 154 սիւնի վրայ կեցած. սիւներէն մէկքանին 20, մէկքանին ալ 34 ոտնաչափ շրջապատ ունին: Տաճարին առջեւն ընդարձակ գաւիթ է, երկու կողմը կարգ կարգ սիւներ, դիմացն ալ մինչեւ 50 ոտնաչափ բարձրութեամբ սիւնազարդ կամարներ: Այս հոյակապ շէնքին երկայնութիւնը 1200 ոտնաչափ է, լայնութիւնը 420: Առաստաղը

կամ առիքը ծածկած է ահագին քարերով. այս քարերը գրսի կողմէն ծեփուած են ու ներսէն կապուտ ներկով եւ սկեգոյն աստղերով նկարուած: Քառնաքի տաճարէն մինչեւ Լուքսոր գեղին կառուունը, որ մէկ մղոնի չափ տեղ է, փառաւոր ճամբայ մը կայ եղեր 140 ոտնաչափ լայնքով, բոլոր վրան քարով ծածկուած, երկու կողմն ալ հարիւրաւոր սիւնքսեր՝ երես երեսի կեցած, ամէն մէկուն երկայնութիւնը 16, բարձրութիւնը 9 ոտնաչափ, անոնց պատուանդաններուն բարձրութիւնն ալ 8 ոտնաչափ: Սփինքսերէն մէկ քանին միայն ամբողջ մնացեր են, ուրիշները մեծ մասամբ ջարդուբուրդ եղած: Այս ափիսփսասուածը սովորաբար մարդու եւ կամ ոչխարի գըլխով ու մարմինը առիւծու կամ ուրիշ կենդանւոյ ձեւով շինուած արձան է, ինչպէս որ յետոյ պիտի բացատրեմք:

Թերէի արեւմտեան կողմի ապառաժ լեռները բոլոր ծակ ծակ փորուած ու գերեզմաննոց շինուած են, անոր համար Գերեզմանախաղախ կասուին: Ինչպէս որ առաջ ալ յիշեցինք, այն գերեզմաննոցին մէջ շատ այրեր կան, որոց պատերը զարմանալի պատկերներով զարդարուած են. պատկերներն ալ կցուցընեն հին Եգիպտացւոց քաղաքական ու անական կենաց զանազան պարագաները, կրօնական սովորութիւնները, պատերազմական քաջութիւնները: Զարմանալի է պատկերներու ներկին լաւ պահուածը. կարծես թէ նոր նկարուած են, շատ ալ վարպետ կերպով:

Ընդհանրապէս էրիկմարդոց կերպարանքը մութ կարմիր գունով է, կնիկմարդոցը դեղին: Պատկերներուն տակի ծեփը գած (ալջի) է:

Այժմ տեսնեմք թէ ինչ բաներ են Եգիպտոսի հնու թիւններուն մէջ ամենէն հրաշալիները, այսինքն թուրքերը, որ այժմ տաճկերէն Ֆիրաուն քեփեկերի կասուն, իբր թէ Փարաւոնեան լերինք: Ասոնց ճիշդ ստորագրութիւնը խօսքով անելը ամենագիտար բան է. եւրոպացի ճանապարհորդին մէկը այս կերպով կնկարագրէ այն բուրգերուն ամենէն մեծը, որ կասուի նաեւ բուրգն Քէսպսի. ինքը տեսեր է 1887. ին:

« Ամենէն մեծ բուրգը այնպիսի ապառաժի մը վերայ կեցած է որ գեանին երեսէն 130 ոտնաչափ

բարձր է, կասէ. ուստի եգիպտոսի անապատին աւազները թէպէտ անդադար վրան կիւրջուին, բայց չեն կրցած ու երկար ատեն պիտի չկարենան ծածկել այն բուրգը. ախոս որ մարդիկ բնութենէն աւելի աշխատեր են հիմը քակելու, ինչպէս որ քովի քարերէն կերեւնայ, որ քանդուած ու ասդիս անդին ձգուած են: Բուրգին խարխիւր՝ այսինքն գեանին երեսը երեւցած վարի կասրը՝ այնքան աւրուած է որ կարելի չէ չափն առնուլ. բայց Արաբացիք հաւտացուցին զմեզ որ իրենք շատ անգամ չափեր են, 968 քայլ է շրջապատը:

« Բուրգին ներսի կողմը զանազան նեղ նեղ սրահներ ու սենեակներ շինուած են. բայց մեք չուզեցինք ներս մտնել, մանաւանդ որ մութ ու խաւար էր մէջը, եւ արդէն գարշահոտ օդ մը կիւրջէր անկից դէպ ի դուրս: Մուտքը բուրգին տակէն 30 ոտնաչափ վեր՝ 3 ու կէս քառակուսի ոտնաչափ լայնքով ծակ մի է՝ չորս կողմէն գեղեցիկ փայլուն կրանիթով շինուած: Արաբացիներուն մեզի պատմածին նայելով՝ ծակէն ներս որ մտնես, մինչեւ հարիւր ոտնաչափ տեղ կիջնես սանդուխով մը. յետոյ ծակ մը կուգայ, այն ծակէն շիտակ վար կիջեցուի մէկ սրահ մը, որ 17 ոտնաչափ երկայնութիւն, 14 ոտնաչափ լայնութիւն ու 12 բարձրութիւն ունի: Նոյն կերպով կերթըցուի մէկ ուրիշ սրահ մը՝ որ առաջինէն շատ աւելի մեծ է. անոր արեւմտեան ծայրը կրանիթէ տապան մը կեցած է պարսպ. կերեւի որ մէջը թագաւորի մը մարմինը կամ մոմիան կայ եղեր տես-

նով: Ասոր նման ուրիշ սենեակներ ալ կան բուրգին ներսերը, բայց չղջիկներէ զառ բան մը չկայ կասեն անոնց մէջ: Խիստ խորունկ անկիւնները նշաններ ասեր են որ հազարաւոր տարիներով առաջ հսն մտած են եղեր Յոյներն ու Հռովմայեցիք. ուստի զարմանք չէ որ Սարաբոն ու Երոզոտոս բուրգերուն մէջի սենեակներուն ստորագրութիւնը կանեն»:

Բուրգերուն ինչ բանի համար շինուած լինելը ստոյգ չգիտցուիր: Արաբացի հեղինակին մէկը կը պատմէ թէ ասկից հազար տարի առաջ Պաղտատի էլ.Մէմուն խալիֆան Քէոպսի բուրգին մէջ մտեր է, որ այս մեծ բուրգն է, ու այն քարէ տապանին մէջ որ յիշեցինք՝ մոմիա մը գտեր է, որոյ կուրծքին վրայ կայ եղեր ոսկիէ ականակուռ տախտակ մը եւ թանկագին թուր մը, գլխուն վրան ալ հաւկըթի մեծութեամբ ազնիւ քար մը: Ոսկիէ տախտակին վրայ գրուածք կայ եղեր, կասէ, բայց մէկը չէ կրցած կարդալ: Ասկից ալ կերեւի որ բուրգը թագաւորական գերեզման էր:

Ուրիշ գիտուններ կարծիք արած են թէ բուրգերը շինուած են՝ անոնց վրայէն աստղաբաշխական գիտողութիւններ անելու համար: Աւելի հաւանական կերեւի անոնց գերեզման կամ շիրիմ լինելը. բայց գուցէ բուն գերեզմանին կամ գերեզմաններուն տեղը անոնց Վհիմանը տակն է, ո՞ գիտէ սրչափ խորութեան մէջ:

Մեծ բուրգին բարձրութիւնը ոմանք 500 ոտնաչափ կ'զենեն, եւ ոմանք 480. միւս երկուքը անկից

շատ ցած են, մանաւանդ Երրորդը: Զարմանալին այս է որ երեքին ալ չորս անկիւնները ճիշդ աշխարհիւ չորս կողմը կնային. այս ալ նշան է որ եգիպտոսի քուրմերը աստղաբաշխական տեղեկութիւններ շատ ունէին, եւ Յոյքը շատ բան անոնցմէ սովորեցան՝ Քրիստոսէ 600 եւ 500 տարի առաջները:

Երոզոտոս մեծ բուրգին շինութիւնը այս կերպով կ'պատմէ. «Եգիպտացոց Քէոպս թագաւորը սաստիկ անգութ ու խստասիրտ մարդ էր կասէ. հրամայեց որ բոլոր կռատունները փակուին, եւ մէկը չհամարձակի աստուածներուն զոհ մատուցանելու, ժողովուրդըն ալ հարկադրեց ծանր ծանր տշխատանքներու. հարիւր հազար մարդ աշխատցուց՝ Արաբիոյ լեռներէն ահագին քարեր կտրելու եւ նեղոսին վրայէն իջեցընելու. այն հարիւր հազարը երեք ամիսն անգամ մը կիօխուէին: Տասը տարի քշեց միայն այն քարերը կրելու համար պէտք եղած ճամբուն շինութիւնը, որ բոլոր ճերմակ մարմարիոնէ էր՝ հինգ ասպարէզ երկայնութեամբ ու 40 ոտնաչափ լայնութեամբ. այն ճամբուն ծայրը կանգնեց բուրգը՝ յորում պիտի թաղուէր իւր մարմինը: Քսան տարուան մէջ հազիւ վերջացաւ անոր շինութիւնը: Բուրգը չորսանկիւնի է՝ վարը լայն ու վերը աստիճանաբար նեղ. բայց 50 ոտնաչափէն պակաս երկայնութիւն ունեցող քար չըկայ վրան: Թէ այն բուրգին եւ թէ միւսերուն ներսի կողմերը խորունկ ջրհորներ կերեւան. կասեն թէ նեղոսի ջուրը անոնց մէջ բերելու համար են»:

Բուրգին քարերուն լայնքը հինգ հինգ ոտնաչափ

է, ուստի վրան ելնել ուզող ճանապարհորդները շատ դժուարութիւն կ'ըջան: Հիանալի ճշգրութեամբ տաշուած ու իրարու վրայ շարուած են այն ահագին քարերը, այնպէս որ խիտ քիչ տեղ ճեղքեր կտեսնուին: Բուրգին վերի ծայրը քառակուսի տափակ տեղ մի է քարայտակ՝ 12 կամ 14 ոտնաչափ մեծութեամբ: Այն տեղէն բոլոր եգիպտոսի ու քովի երկիրներուն տեսքը սքանչելի բան է կասեն: Գրեթէ ստորտը կերեւայ նեղոս գետը՝ բայց արծաթափայլ ժապաւենի (շերիսի) նման, որ կանաչագեղ դաշտերուն մէջէն պտրտելով կլազէ կերթայ: Գաշտերուն անապատներուն մէջ ցիրուցան կտեսնուին բազմաթիւ դեղեր քաղաքներ, անդին երկու մեծ բուրգերը եւ ուրիշ շատ մը մանր բուրգեր: Մեմփիս քաղաքին աւերակները, լաբիրինթոսին բուրգերը, Գահիրէէն Սիւվէյիշ (Սիւեզ) երթալու ճանապարհը, եւ դէպ ի հիւսիս լայնատարած Տէլթան ու անկից անդին համատարած Միջերկրական ծովը:

Բուրգերուն քովը սուրբաբար սփինքսեր կան. ասոնց մէջ ամենէն անուանին երկրորդ բուրգին քովինն է, որոյ ստորագրութիւնը այս կերպով կանեն: Այս հսկայածեւ վիթխարի արձանը գրեթէ բոլորովին թաղուած է աւազին մէջ: Գլուխը, վիզն ու ուսերը մարդու են ու աւազէն դուրս մնացած. նմանապէս կոնակը դուրսն է. իսկ մարմինը առիւծու է: Գլխուն զարգարանքը՝ կնոջ գլխու կապին նմանութիւն մը ունի, ու ականջներէն հեռու ձգուած է. քիթը կտրտած, բոլոր երեսը կարմիր ներկած, եւ ամբողջ

ՍՓԻՆՔՍ.

փորուածքը զարմանալի համեմատութեամբ ու գեղեցկութեամբ գլուխ հանած: Ասկից շատ տարի առաջ մեծ աշխատանքով սփինքսին քովի աւազները մէկգի առեր են եւրոպացիք. 60-էն մինչեւ 100 աշխատաւորք ամիսներով բաներ են ասոր վրայ. տեսեր են որ սփինքսին բոլոր մարմնոյն երկայնութիւնը 80 ոտնաչափ է, եւ ինքը ահագին պատուանդանի մը վրայ պառկած: Կզակին տակը գտնուեր են սոսկալի մեծութեամբ մօրուքին մեծամեծ կտորները, կուտան մնացորդներ, կրանիթէ սեղան, սփինքսին

գիմացը ուրիշ փոքրիկ սփինքս մը՝ երեսովը գէպ է մեծ ին կեցած, եւ ուրիշ առիւծի կերպարանքով արձաններ: Սփինքսին երկրորդ մասին վրայ այսպիսի գրուածք մը գանուեր է յունարէն. «Անմահ ատուածներն ողորմելով հացաւէտ երկրին, կանգնեցին այստեղ քու հրաշալի մարմինդ»:» Ասկից եւ ուրիշ շատ նշաններէ կերելի որ սփինքսը եգիպտացւոց կուռքերէն մէկն էր: — Հին ասենի Յոյներն ալ եգիպտացիներէն սովորած՝ սփինքսի արձաններ ունէին, կէսը մարդ՝ կէսը առիւծ կամ ուրիշ կենդանի ձեւացուցած:

Եգիպտոսի հրաշալի հնու թիւններուն մէկ տեսակն ալ են կորոդ (տաճկ. Տիֆիլի քաշ) ասուած միակաուր քարերը: Ասոնք ամէնն ալ բարձր բարձր՝ չորսանկիւնի՝ ազատ կեցած կրանիթէ սիւներ են, վարերը լայն ու գէպ ի վերի ծայրերը աստիճանաբար նեղ ու սուր բերուած: Մէջերնին 50-էն մինչեւ 150 տանաչափ բարձրութիւն ունեցողը կայ: Ոմանք բոլորովին ողորկ են. բայց շատը վերէն վար ու ամէն կողմէն ծածկուած են մեհենական գրուածքներով՝ որ շատ ալ խորունկ խորունկ փորուած են այն կարծր քարերուն վրայ:

Յայտնի չէ թէ եգիպտացիք ինչ մտքով կամ ինչ բանի համար կկանգնէին այս կոթողները: Ոմանք կարծիք կանեն թէ կոթողներուն ձգած շուքէն կիմանային նոքա թէ ժամը քանի է. ուստի կոթողները իբր թէ նոցա արեւու ժամաշոյցներն էին. բայց անոնց վրայի գրուածքներէն կերելի որ միանգամայն

ԼՈՒՐՍՈՐԻ ԿՈԹՈՂԸ.

յիշատակարան էին անոնք պատմական անցքերու, բարոյական խրատներու, հաւատոյ վերաբերեալ գի-

տելիքներու եւ այլն, եւ սուրբաբար կառաւուններուն գրան երկու կողմը կանգնուած կլինէին: Հին ատենի Հռովմայեցիք եգիպտոսէն ինը հատ կոթող Հռովմ տարեր ու անոնցմով զտրգարեր էին իրենց մայրաքաղաքին հրապարակը. այն կոթողները Հռովմայ ուրիշ շատ հին շէնքերուն հետ կործանած եւ ոմանք վար ընկնելով կտարտած էին Անոնցմէ մէկը 1588-ին նորէն վերուցին կանգնեցին, բայց սրբան դժուարութեամբ եւ ինչ մեծամեծ վտանգներով. վասն զի ծանրութիւնը 40 հազար փոսէն աւելի էր: Կարծր ու գիմացկուն փայտերով ահագին մեքենաներ շինեցին, կոթողը կըր փայտերու վրայ առած քշեցին տարին մինչեւ կանգնուելու տեղը, եւ սկսան աշխատիլ որ վեր վերցընեն: Երբոր կամաց կամաց վերցաւ բարձրացաւ ու բոլոր ծանրութեամբը հաստ չուաններուն վրայ կախուեցաւ, տեսան ճարտարապետներն որ վարի մեքենաներն սկսան չբանիլ, սարսափեցան, շիթեցան, իրար անցան, չէին գիտեր թէ ինչ անեն, վասն զի չուանները թուլցեր էին, կրնային կտրտիլ, քարը վար ձգել, որով չորս քովի տներն ալ անոր ցնցմունքէն անգամ կրնային կործանիլ: Ամէն գլխէ մէկ մէկ ձայն՝ մէկ մէկ առաջարկութիւն կենէր, բայց մէկն ալ ընդունելի չեղաւ: Վերջապէս շիթութիւնը այն աստիճանի հասաւ որ պապը (Սեքստոս Ե) հրաման հանեց թէ ով որ համարձակի խորհուրդ մը տալ՝ մահապարտ լինի: Այն ատեն խելացի մարդուն մէկը այսպիսի հնարք մտածեց. ձեռքը փող (պոռ)՝ բռնած դրաւ բերնին ու կանչեց կոթողին քովի գործաւոր-

ներուն թէ « Չուաններուն վրայ ջուր լեցուցէք: » Այն որ արին հրգեհի ջրհաններով, չուանները քաշուեցան. այն ատեն մեքենաներն ալ բանեցան, կոթողը շտկուեցաւ կանգնեցաւ, եւ մինչեւ ցայժմ կեցած է. 55 մեթր կամ 79 ոտնաչափ բարձրութիւն ունի:

Անուանի է նաեւ Փարիզու մեծ հրապարակին մէջ կանգնուած կրանիթէ կոթողը որ 1851-ին եգիպտոսի կուսակալ Մէհէմմէտ Ալի փաշան ընծայեց Գաղղիոյ թագաւորին. այս կոթողը Լուքսորի երկու մեծամեծ կոթողներուն մէկն է, եւ վրայի մեհենական գրուածքներէն կերելի որ Հռամսէս Գ թագաւորին՝ այսինքն մեծին Սեսոսարի հրամանովը կանգնուած է եղեր:

Եգիպտոսի գլխաւոր հնութիւններուն ստորագրութիւնը լսողը, եւս առաւել զանոնք աչքով տեսնողը, բնական կերպով կհարցընէ թէ եգիպտացւոց պէս զօրաւոր, խելացի, ճարտար, գիտուն ազգ մը որ ասկից երեք չորս հազար տարի առաջ այնքան ծաղկած է եղեր, ինչ կերպով գրեթէ աներեւոյթ եղեր է այժմ՝ աշխարհիս երեսէն, միայն իրեն մեծագործութեանց աւերակները ձգելով մեզի, եւ անոնց վրայ այնպիսի դժուար կարդացուող ու աւելի ալ դժուար հասկըցուելու գրուածքներ որ մարդուս հետաքրքրութիւնը կշտացընելու տեղը կգրգռեն ու կզարթեցընեն: Հին եգիպտացւոց վրայ ստոյգ ու կանոնաւոր պատմութիւն մը չկայ. եղածը երողոտոսի եւ ուրիշ նախնի Յունաց գրքերուն մէջն է, որոց ճշգրութեանը վրայ տարակուսելու պատճառներ շատ կան: Այ-

սու ամենայնիւ, որովհետեւ այժմու հնու թիւններն ալ բաւական համաձայն են այն հեղինակաց գրուածքներուն, կարելի է գէթ ընդհանրապէս հաւատք ընծայել անոնց:

Հին ատենի եգիպտացոց կրօնասիրութիւնը այն աստիճանի էր որ քուրմերուն ժողովրդեան վրայ ունեցած ազդեցութիւնը չափ եւ սահման չունէր կասն. ուստի զարմանք չէ որ երբ 1500 տարի ետքը օտար ցեղերէ ու երկիրներէ մարդիկ եգիպտոսի տիրապետելով՝ ժողովրդեան կրօնական սկզբունքները խախտեցին, եւ անոնց տեղը սչ թէ քաղաքական կրթութիւն՝ այլ վայրենի բռնութիւն եւ անիրաւութիւն տարածեցին ամէն տեղ, եգիպտացիք ալ կորուսին իրենց հանգստութիւնը, խաղաղութիւնը. ընկան առաջ Պարսից յետոյ Հռովմայեցոց, Յունաց, Արաբացոց եւ Օսմանեանց ձեռքը, եւ փճացան:

Առաջ որ մինչեւ երեք միլիոնի չափ ազգ մի էին՝ այնպէս խառնուեցան իրենց վրայ տիրող Արաբացիներուն հետ որ ազգային լեզուն մոռցան, արաբերէնը սովորական լեզու դարձուցին, եւ իրենց կրօնքին տեղը մահմէտականութիւնն ընդունեցան. Միայն քանի մը հազար հոգի, որ քրիստոնէական սուրբ հաւատքը առած են՝ Մարկոս աւետարանչին քարոզութեամբը, եւ անոր մէջ հաստատ մնացին, իրենց հին ազգութիւնն ալ փոքր ի շատէ պահած են մինչեւ ցայսօր. եւ ահա նոքա են Ափսի ասուողները: Յայտնի է որ այս Ափսի անունը եգիպտացի բառին աւրուածն է (որ յունարէն կասուի եղիփրիի). եւ սա-

կայն եւրոպացի գիտուններէն ոմանք կհամարին որ Ափսիներն անգամ կարելի չէ հին եգիպտացոց սերունդ անուանել. որովհետեւ սոքա ալ իրենց տիրող ազգերուն հետ խառնուած են կասն:

Ափսի ազգը այժմ 150 հազարի չափ կհամարուի. Բնութեամբ հանգարտ, բարակամիտ, ճարտար, աշխատասէր, մեղամաղձոտ ու ծանրաբարոյ է. բայց դաբերով գերութեան մէջ մնալուն պատճառաւը կեղծաւորութիւնն ու շողոքօրթութիւնը իրեն ընաւորութիւն դարձած է: Ափսիներուն հասակը միջակ է, երեսը ցորենագոյն, մազերը գուռլ. լեզուն խառնուրդ մի է հին եգիպտացոց, եթովպացոց, Արաբացոց եւ Յունաց լեզուներէն. անով կկատարեն միայն իրենց եկեղեցական պաշտամունքը. իսկ խօսակցութեան մէջ գործածուածը արաբերէնն է:

Եգիպտոսի օգը սատիկ տաք է. միայն ստորին եգիպտոսի մէջ երբեմն անձրեւ կուգայ, այն ալ սակաւ. իսկ միջին ու վերին գաւառներուն մէջ ամենեւին. Երկու եղանակ միայն ունի. գարուն եւ ամառ. նոյեմբերէն մինչեւ փետրուար գարուն է, մնացածը ամառ: Անապատի կողմէն տաք ու չոր քամի մը կը փչէ որ խորշակ (խաւսիկ կամ սաւ եկի) կասուի, եւ մեծամեծ վնասներ կանէ բուսոց եւ կենդանեաց: Քամիէն փչուած բարակ ու տաք աւազը աչքի ցաւ ալ շատ կպատճառէ:

Եգիպտոսի թագաւորները սուրբ գրոց մէջ Փարաոն կասուին: Սեսոսարի հայրը Ամենուփիս էր կասն այն Փարաոնը՝ որ Իսրայէլացոց եգիպտոսէն

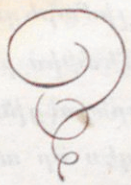
ելած ժամանակը Կարմիր ծովուն մէջ իւր ձիերովը՝ կառքերովն ու շատ զօրքով ընկղմեցաւ։ Սեսոսար մեծամեծ աշխարհակալութիւններ արաւ, մէկ կողմէն մինչեւ Հնդկաստան գնաց, մէկալ կողմէն մինչեւ Փոքրր Ասիա. ամէն տեղ յաղթեց թշնամիներուն, ու շատ կողրպուտներով դարձաւ եգիպտոս՝ Քրիստոսէ 1600 տարիի չափ առաջ։ Մեծն Աղեքսանդր Մակեդոնացի տիրեց եգիպտոսի (552-ին), եւ իւր անունովը Աղեքսանդրիա (Alexandria) քաղաքը շինեց։ Նորա յաջորդներուն ձեռքէն առին եգիպտոսը Հռովմայեցիք՝ Քրիստոսի 29 թուականին. անոնցմէ անցաւ արեւելեան կայսերաց 564-ին, յետոյ Պաղտատու խալիֆաներուն, յետոյ Մէմլուքներուն, մինչեւ որ 1517-ին Օսմանցւոց սուլդան Սէլիմ Ա. թագաւորը տիրեց եգիպտոսի։ Գաղղիացիք նափուէն Պանափաութէին զօրավարութեամբը առին եգիպտոսը 1798-ին, բայց երեք տարիէն հարկադրեցան ելնելու անկից, եւ նորէն Օսմանցւոց ձեռքը անցաւ։ Այժմ՝ գրեթէ ինքնիշխան կուսակալ կամ փոխարքայ կնստի այնտեղը Օսմանեան տէրութեան կողմանէ՝ Մէհմէմէտ Ալի փաշային ցեղէն։

Վերջացրենիք եգիպտոսի հնութիւններուն վրայ ասելիքներս՝ եսայի մարգարէին մէկ քանի խօսքերը քաղելով, որ երոգոտոսէն ալ 200 տարի առաջ էր, եւ այն կերպով կգուշակէ եգիպտացւոց գլխուն գալիքները՝ ինչ կերպով որ ճիշդ կատարուեցան հարիւրաւոր տարիներով յետոյ.

« Ահա Աստուած ինքը թեթեւ ամպի մը վրայ բազմած՝ եգիպտոս պիտի գայ. եգիպտացւոց զարմանալի շինուածքները նորա առջեւը սարսափեցնելով իրար պիտի անցնին, եւ իրենք եգիպտացիք խռովութեամբ՝ պատերազմով՝ մէկմէկու հետ պիտի ծեծկուին։ Նոցա խելացի խորհուրդները ես ցիրուցան պիտի անեմ (կասէ Աստուած), այնպէս որ իրենց կուռքերուն՝ արձաններուն՝ կախարդներուն պատգամ հարցնելով շահ մը պիտի չտեսնեն։ Ես պիտի մասնեմ եգիպտացիները խտտօտրա ու անողորմ տէրերու ձեռք. իրենց դետը պիտի ցամքի, եւ արտերուն բերքերը խորշակէ զարնուած պիտի չորնան փճանան։ Գետին մէջ ձուկ բռնողները տըրամութեան մէջ պիտի ընկղմին, եւ բարակ բարակ կը տաւներ գործողները ամօթով պիտի մնան... Ո՞ւր մնացին քու իմաստուններդ, ս՛վ եգիպտոս. ինչո՞ւ չեն ասեր քեզի թէ Աստուած ինչեր պիտի բերէ գլխուդ։ Ի՞նչպէս յիմարեցան Տայանու իշխանները, եւ շիթեցան Մեմիիս քաղաքին մեծամեծները, եւ իրենց հետ մոլորեցուցին բոլոր եգիպտացիները որդւոց որդի, այնպէս որ ամէնքն ալ հարբած գինով մարդկանց պէս եղան՝ որ բանի մը չեն գար. ոչ առաջ կրնան երթալ որ կատարելագործուին, եւ ոչ ետ կրնան դառնալ որ իրենց հին փառաւորութեանը հասնին »:

Ասոնք լսող ու կարգացող Հայուն մաքէն կանցնին անշուշտ Հայաստանի ալ հնութիւնները, որ թէպէտ եգիպտոսիներուն մեծագործութիւնը չունին, բայց

դարձեալ շատ յարգի եւ պատուական են ոչ միայն
 Հայրենասէր Հայուն առջեւը, այլ եւ եւրոպայի հնա-
 սէր ճանապարհորդաց՝ որ Անի քաղաքին աւերակ-
 ներուն ստորագրութիւնը անելով չեն կշտանար, եւ
 կցաւին մեզի հետ որ գոնէ անոնց չափ ալ մնացած
 չեն Արտաշատ, Երուանդաշատ, Դուին, Զուղայ, Հայ-
 կաշէն, Արմաւիր, եւ ուրիշ մեր հարուստ՝ հոյակապ
 ու մարդաշատ քաղաքները, որ այսօրուան օրս հիմ-
 նայատակ կործանած ու գեանին ասկը թաղուած՝
 կիւրնուուին, ու հազիւ թէ կգանուին անյայտացեալ
 գերեզմաններու նման, որպէս զի գոնէ հայրենասի-
 րին արցունքներովը թրջուին:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱԼ.

Աւագ Երկուցորբի.
 Աւագ Երեքշորբի.
 Աւագ Չորեքշորբի.
 Երուսաղեմի առումն ու տաճարին կործանումը.
 Կոստանդնուպոլսոյ առումն յՕսմանեանց.
 Աւագ Հինգշորբի.
 Աւագ Ուրբար.
 Զառիկ սուրբ Յարութեան Տեան.
 Սուրբ Հովիտիմեանք.
 Մեծն Ներսէս Պարբե.
 Եզիպտոսի հնուքիւնները.
 Ծնունդ եւ Սկրտութիւն Տեան.

ՊԱՏՐԱՍՏՔ Ի ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ,

Համբարձումն.
 Հոգեգայուստ.
 Վարդավառ.
 Վերափոխումն.
 Սուրբ Բաջ.
 Տեաներնդառաջ.
 Բուն Բարեկենդան.
 Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ.
 Որդիք եւ բոռունք սրբոյ Լուսաւորիչն.
 Սուրբ Սարգիս Զօրավար.
 Սուրբ Մինաս.
 Սուրբ Անտոն ճգնաւոր.
 Յօր երանելի.
 Թաղեոս առաքեալ, Ս. Սանդուխտ կոյս, եւ Ս. Շուշանիկ.
 Ժամ եւ Ժամերգութիւն.
 Երկինք.
 Արեւն ու Մոլորակները.
 Զերմութիւն եւ Զերմաբափ.
 Մետեորագիտութիւն, կամ Գուշակութիւնք օդոց.
 Մրջինք եւ Մեղուք.
 Տեսեսութիւն.
 Օղապարիկ.
 Մեծն Պետրոս, եւ այլն:

Մ. ՆՈՒՅՈՒՄՆ.

Լսարանաց օգտակարութիւնը յարգող, և ընդ-
հանրապէս այս տեսակ գրութեանց մեր ազգին մէջ տա-
րածուելուն ցանկացող հոգեւէր և ուսումնասէր ան-
ձինք ոմանք յօծարացան մէկ քանի տետրակներուն
տպագրութեան ծախքը վճարել: Յուսալով որ այս նոցա
բարեգործութիւնը ուրիշ բարեմախանձ հետեւողներ
ևս կունենայ, ահա իւրաքանչիւր տետրակի գինն
այժմէն իջեցուցինք մինչեւ կէսը. որով թէ հին և
թէ նոր լսարանաց գինն է այսուհետեւ,

10 ֆւի. արծ.

